

## تحلیل گفتمان فیلم زندگی مشترک آقای محمودی و بانو با تمرکز بر داغ ننگ ناشی از تقابل سنت و مدرنیته

مهوش خادم‌الفقرايي<sup>۱\*</sup>، مسعود کیانپور<sup>۲</sup>

### چکیده

روبه‌رو شدن جوامع با تغییرات همواره با مقاومت همراه بوده است. پیش‌رفتن به سوی دنیای مدرن نیز به‌منزله تغییر بزرگ از این قاعده مستثنا نیست. برخی آداب جدید برآمده از دنیای مدرن، فارغ از ارزش‌گذاری‌های مثبت و منفی، به دلیل هم‌سو نبودن از سوی جامعه طرد شده و پیش‌داوری‌های متعددی پیرامون کسانی که از این آداب پیروی کنند شکل می‌گیرد. یکی از راهکارهای جامعه برای جلوگیری از تغییرات، داغ ننگ زدن است. زنان، به‌عنوان نیمی از اعضای جامعه، با قرار گرفتن در موقعیت‌هایی به‌مراتب حساسیت‌برانگیزتر از مردان، شرایط ویژه‌ای در این موقعیت پیدا می‌کنند. این پژوهش به بررسی چگونگی بازنمایی فیلم سینمایی زندگی مشترک آقای محمودی و بانو در رابطه با فرایند داغ ننگ خوردن به زنان در جریان مدرن‌شدنشان می‌پردازد. روش استفاده‌شده تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف است که چهار لایه «سطح سطح»، «عمق سطح»، «سطح عمق» و «عمق عمق» دارد. نتایج به‌دست‌آمده حاکی از آن است که سه مؤلفه «ساختار شکنی زن مدرن»، «عدم پذیرش زن مدرن از سوی سنت» و «برچسب‌زنی بر زن مدرن از سوی سنت» مراحل داغ ننگ‌زنی به زن مدرن در این فیلم است. بنابراین، استراتژی گفتمانی فیلم نشان می‌دهد که وجود ویژگی‌های مدرن در یک زن، شرایط را برای داغ ننگ خوردن او فراهم می‌کند.

### کلیدواژگان

تحلیل گفتمان، داغ ننگ، زندگی مشترک آقای محمودی و بانو، زن مدرن، سینمای ایران.

۱. mahvash\_khadem@yahoo.com

۲. masoudkianpour@gmail.com

۱. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

۲. استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۶/۲۹، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۲/۲۳

## مقدمه

جامعه ایران از یکسو در پی حفظ سنن و آدابی است که از دیرباز در کشور حاکم بوده و هریک به گونه‌ای کارکردهای منفی و مثبتی با خود به همراه داشته‌اند. این آداب و سنن به‌منزله قوانینی عرفی یا حتی رسمی همواره بر همه شئون زندگی افراد سایه افکنده است؛ به گونه‌ای که تخطی از این قوانین مجازات‌هایی غیررسمی برای افراد در پی دارد. از سوی دیگر، ارتباط با فرهنگ‌های دیگر کشورها قوانین و آداب جدیدی را در جامعه گسترش می‌دهد که گاهی با قوانین پیشینی هم‌سویی ندارد. این آداب جدید، فارغ از ارزش‌گذاری‌های مثبت و منفی، فقط به دلیل هم‌سو نبودن از سوی جامعه طرد می‌شود و پیش‌داوری‌های متعددی پیرامون کسانی که از این آداب پیروی کنند شکل می‌گیرد. پیش‌داوری، قضاوت یا حتی طردشدن افراد از سوی جامعه، مسئله داغ ننگ را به میان می‌آورد. داغ ننگ ویژگی یا صفتی است که فرد حامل آن از طرف اجتماع طرد و به فردی لکه‌دار و بی‌ارزش در جامعه تبدیل می‌شود. اعضای جوان جامعه نیز از این قاعده مستثنا نیستند و با مواجهه با سایر شیوه‌ها و سبک‌های زندگی در پی تغییراتی در سبک زندگی خود برمی‌آیند. این تغییرات، که گاهی ممکن است با آداب و عرف جامعه متفاوت باشد، مورد بازخواست مردان و زنان پایبند به آن آداب قرار می‌گیرد و از سوی آنان داغ ننگی بر جوانان خورده می‌شود. فرایند مدرن‌شدن یکی از همین تغییرات است.

جامعه به‌مثابه یک سازه پویا در دوران گذار از سنت به مدرنیته دچار تنش می‌شود. در نتیجه، با مجموعه‌ای از اختلال‌ها، تنش‌ها و نابسامانی‌ها همراه می‌شود [۱۰]. به همین علت، مسئله امروزی شدن در چند دهه اخیر یکی از دغدغه‌های کانونی نه‌تنها روشن‌فکران، بلکه همه مولدان فکری و فرهنگی، از محققان دانشگاهی گرفته تا کارگردانان، نقاشان، هنرمندان، فعالان سیاسی و اجتماعی، بوده است. تنها چیزی که در این زمینه تفاوت می‌کند، استفاده متفاوت افراد و گروه‌های مختلف از این مفهوم با توجه به چارچوب‌های ایدئولوژیک و نظری‌شان است [۱۱].

زنان، به‌عنوان نیمی از اعضای جامعه، با قرار گرفتن در موقعیت‌هایی به‌مراتب حساسیت‌برانگیزتر از مردان، همواره مورد توجه متفکران و هنرمندان قرار گرفته‌اند. فیلم‌های سینمایی یکی از بسترهای مناسب جهت نمایش این تعارضات در جامعه است. این پژوهش نیز در پی بررسی چگونگی فرایند داغ ننگ خوردن به زنان در جریان مدرن‌شدنشان است. فیلم *زندگی مشترک آقای محمودی و بانو*، که در سال ۱۳۹۳ به نمایش درآمد، زمینه‌ای مناسب برای پاسخ‌دهی به سؤالات پژوهش فراهم می‌کند.

## چارچوب مفهومی

### سنت و مدرنیته

در فضای سنتی، درک عمومی از جهان کیهان‌محور و مقدس است. در این نظام، زندگی و

فرهنگ از طرف اسطوره‌ها و نظام‌های تعریف‌شده پیشینی سامان‌مند و از پیش تعیین شده است. در فضای اجتماعی سنتی، شخص در موقعیت اجتماعی و فرهنگی کاملاً مشخص و تثبیت‌شده‌ای به دنیا می‌آید و به‌ندرت می‌تواند از سرنوشت محتوم خود بگریزد و برای خود فضای تازه‌ای ایجاد کند. حاشیه امنی که انسان در فضای اجتماعی سنتی دارد، به دلیل مطرح نبودن پرسش‌هایی درباره چستی امر انسانی است [۱۰]. در جوامع سنتی، هنجارها کارکردهای حیاتی دارند. برای اینکه اطاعت و پیروی از این هنجارها، حتی در مواجهه با وسوسه‌های شدید نافرمانی، به اندازه کافی الزام‌آور و اجباری باشد، این هنجارها بسان ارزش‌های مطلق و معمولاً همچون قوانین الهی تلقین می‌شوند [۱۱].

واژه مدرن یا مدرنیته از واژگان چندمعنایی است، زیرا اقشار و گروه‌های مختلفی آن را به کار می‌گیرند و در گفتمان‌های گوناگون معنایی متفاوت به خود می‌گیرد؛ مثلاً، در هنر، واژه مدرن به نوعی سبک هنری اطلاق می‌شود، در فلسفه به معنای نوعی جهان‌بینی متمایز از جهان‌بینی پیشامدرن و متافیزیکی است و در جامعه‌شناسی به تغییرات ایجادشده در ساختارهای اجتماعی اطلاق می‌شود و مسائلی همچون عقلانیت، شهرنشینی، فردگرایی، دموکراتیک‌شدن و... را در پی دارد [۱۱]. آنچه در این پژوهش مد نظر است، مفهوم توأمان فلسفی و جامعه‌شناختی آن است. مارشال برمن، مدرنیته را وجه خاصی از تجربه حیاتی، تجربه زمان و مکان، تجربه ارتباط میان خود و دیگران، تجربه امکانات و مخاطرات زندگی می‌داند که همه مرزهای جغرافیایی و قومی، طبقاتی، ملی و دینی و ایدئولوژیکی را درمی‌نوردد و نوع بشر را وحدت می‌بخشد، اما وحدتی معماوار و تناقض‌آمیز که مبتنی بر تفرقه است [۴؛ ۹]. درواقع، مدرنیسم زیست‌جهان انسان را با فضایی گسسته و دائماً سیال روبه‌رو می‌کند [۱۰] و همین سیال بودن به شکل‌گیری تناقض منجر می‌شود.

جدول ۱. تقابل جامعه سنتی و جامعه مدرن

فضای سنتی	فضای مدرن
خانواده پدرسالار	خانواده مبتنی بر مشارکت
فرد ذوب‌شده در جامعه	فرد در کنار جامعه
پیوندهای جمعی	روابط غیرشخصی
جهان ذهنی ثابت	جهان ذهنی سیال
اقتدار سنتی	اقتدار عقلانی و قانونی
تسلط ارزش‌های مذهبی	تضعیف ارزش‌های مذهبی
هم‌زیستی با طبیعت	غلبه بر طبیعت

مطابق نظر گیدنز، زنان که در جامعه ما قبل مدرن از مشارکت کامل در عرصه فعالیت‌های اجتماعی محروم بودند، گشادگی دوران مدرن را کامل‌تر اما تناقض‌آمیز تجربه می‌کنند. در جوامع مدرن، زنان از سویی فرصت آموختن شانس خود را در طیف وسیع‌تری از امکانات دارند و از سوی دیگر در فرهنگ مردگرایی، بسیاری از این راه‌ها به روی زنان بسته می‌ماند [۷]. از دیدگاه

فمینیستی، جامعه سنتی برای زنان فقط نقش همسری و مادری قائل بود و این چارچوب تعریفی خاص از «خود» در جهت انجام وظایف همسری و مادری برای او شکل می‌داد. در نتیجه، زنان در جهان سنت قدرت انتخاب و تصمیم‌گیری نداشتند. آن‌ها در جهانی مملو از ترس به سر می‌بردند که حتی خروج ذهنی از آن، برای آنان امکان‌پذیر نبود، زیرا از این طریق امنیت موجود خود را از دست می‌دادند. اما در دنیای مدرن، زنان خود را در مقابل دو جریان فکری متعارض می‌بینند: جریان سنت و جریان مدرن. سردرگمی در انتخاب هریک از دو مسیر به پیدایش نوعی ابهام در نقش‌های زنان منجر می‌شود. بنابراین پیش رفتن به سوی هریک از این جریان‌ها، با توجه به ابهامات موجود در آن، مشکلاتی را با خود به همراه می‌آورد [۷].

## داغ ننگ

جامعه ابزارهایی را برای دسته‌بندی کردن افراد و مجموعه صفاتی که تصور می‌شود برای اعضای هریک از این دسته‌ها طبیعی و عادی است تثبیت می‌کند. محیط‌های اجتماعی نیز آن دسته‌هایی از افراد را که احتمال می‌رود در جامعه با آن‌ها روبه‌رو شویم تثبیت می‌کنند و روال‌های معمول آمیزش اجتماعی در این محیط‌ها تثبیت شده به ما اجازه می‌دهند که بدون توجه یا اندیشه خاصی با دیگران از پیش معلوم مواجه شویم. بنابراین، هنگامی که با یک غریبه روبه‌رو می‌شویم، از طریق ظاهر اولیه، هویت اجتماعی‌اش را پیش‌بینی می‌کنیم [۱۴]. این پیش‌بینی می‌تواند در مراتبی به داغ ننگ برای فرد ملاقات‌شونده تبدیل شود، زیرا ممکن است در او صفتی ببینیم که با دسته‌بندی تثبیت‌شده در ذهن ما مغایرت داشته باشد.

داغ ننگ به‌منزله یک مفهوم به شکل‌های گوناگونی براساس آنچه محققان در نظر دارند تعریف و استفاده می‌شود [۱۶]. مطابق با تعریف گافمن، در این پژوهش، داغ ننگ ویژگی یا صفتی است به‌شدت بدنام‌کننده یا ننگ‌آور که قدرتش نه در ذات خویش، بلکه در بطن روابط اجتماعی نهفته است؛ صفتی که می‌تواند فرد حامل آن را از شخص کامل و معمولی به شخص لکه‌دار شده و بی‌ارزش تبدیل کند [۱۳]. درحالی‌که داغ ننگ به‌منزله یک پدیده جهانی پذیرفته شده است، تجربه داغ ننگ و تبعیض‌های ناشی از آن محلی و مکان‌محور است. یانگ و همکاران (۲۰۰۷) اشاره می‌کنند که بین فرهنگ‌ها معانی، شیوه‌ها و نتایج داغ ننگ متفاوت است؛ حتی اگر داغ ننگ‌های مشخص‌شده‌ای همچون معلولیت جسمانی باشد [۱۵]. بنابراین، داغ ننگ پدیده‌ای نسبی است. به این معنا که در روابط اجتماعی ریشه دارد و از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت است. ممکن است عاملی که در یک فرهنگ به بدنامی فردی منجر شود، در فرهنگی دیگر برای او خوش‌نامی به بار آورد.

## روش تحقیق

روش استفاده‌شده در این پژوهش تحلیل گفتمان انتقادی است. فرکلاف یکی از افراد برجسته

در حوزه تحلیل گفتمان است. او در رویکرد خود بر ایدئولوژی و قدرت تمرکز دارد و سعی می‌کند رابطه بین زبان و ایدئولوژی را فاش کند [۵؛ ۱۲]. از نظر تحلیل گفتمان انتقادی، هر انسانی می‌تواند برداشت خود را از متن داشته باشد، بنابراین متن فقط یک معنای خاص ندارد و باید به آن به‌منزله یک کل نگاه کرد. همچنین باید دانست که هیچ متن خنثی‌ای وجود ندارد و همه متون بار ایدئولوژیک دارند. معنای برخاسته از متن، در اجتماع، فرهنگ و خالق خود ریشه دارد [۳]. از آنجا که روش فرکلاف برای متون نوشتاری مناسب‌تری دارد، در این پژوهش از روش پیشنهادی دکتر حسن بشیر (۱۳۸۸) برای عملیاتی کردن روش فرکلاف [۲] استفاده شده است. این روش به صورت لایه‌ای به گونه‌ای پیش می‌رود که به عمق معنای نهفته در متن رسوخ کند. این شیوه بر پایه دو پایه تحلیل لایه‌های «سطح» و «عمق» در چهار بعد «سطح سطح»، «عمق سطح»، «سطح عمق» و «عمق عمق» استوار است. در «سطح سطح»، یا فوقانی‌ترین لایه متن، ساختار بیرونی و شکل بیان یا نمود گفتمان را می‌توان جست‌وجو کرد. «عمق سطح» عمیق‌ترین لایه سطحی متن است و ساختار درونی یا محتوای بیان را در بردارد. در «سطح عمق»، یعنی فوقانی‌ترین سطح از عمق متن، محتوای مشخص متن قرار دارد. انتخاب حوادث داستانی یا خبری یا موضوعات ارائه شده در متن و دلیل این انتخاب در این لایه از متن واقع شده است. در آخرین یا عمیق‌ترین لایه یک متن، ساختارهای کلان واقع شده‌اند. محتوای گفتمان، نقش و کارکرد اجتماعی متن و نقش آن در فرهنگ و دانش اجتماعی فرهنگ مخاطب از ساختارهای کلانی هستند که شکل‌دهنده این عمیق‌ترین لایه متن، یعنی «عمق عمق»، محسوب می‌شوند [۳].

متن مورد نظر برای تحلیل فیلم *زندگی مشترک آقای محمودی و بانو* است. این فیلم در سال ۱۳۹۳ به نمایش درآمده و هنوز تحلیلی روی آن انجام نشده است. مطرح‌بودن این فیلم در سینمای ایران و مناقشات پیرامون آن به دلیل نوع بازنمایی از زن مدرن می‌تواند زمینه‌ای مناسب جهت تحلیل باشد.

در ارتباط با اعتبار تحقیق، از روش‌های تأییدپذیری، باورپذیری و خودبازبینی محقق<sup>۱</sup> استفاده شده است. باورپذیری به معنای قابل باور و قانع‌کننده بودن نتایج به‌دست‌آمده است. برای رسیدن به این مسئله، عده‌ای متخصص نتایج تحقیق را مطالعه و صحت یافته‌ها را تأیید کردند. همچنین روش مورد نظر دقیق و صحیح مورد استفاده قرار گرفت. تأییدپذیری به معنای ریشه داشتن نتایج در دل داده‌هاست. تمهیدی که در این بخش اندیشیده شده است، استفاده و کاربرد دقیق دیالوگ‌های هر فیلم و توصیف دقیق جزئیات فیلم است.

## یافته‌های تحقیق

### خلاصه فیلم

ساناز و رامتین، به‌عنوان یک زوج جوان، برای سفری چندروزه و مرمت بنایی قدیمی به خانه خاله ساناز (محدثه) می‌روند. در اقامت چندروزه در خانه قدیمی، بین زوج جوان و زوج صاحب‌خانه (محدثه و منصور) شکاف‌های عمیقی مشخص می‌شود و معلوم می‌شود که زندگی مشترک هیچ‌یک از این دو خانواده مانند ظاهر آرام آن نیست.

### تحلیل فیلم

در ابتدا، باید سه سطح اول تحلیل گفتمان انتقادی در فیلم بررسی شود. سطح اول با نام «برداشت از اصل متن» به دیالوگ‌ها و صحنه‌های فیلم می‌پردازد. سطح دوم، که «جهت‌گیری و گرایش متن» نام دارد، معنای برآمده از سطح پیشین را آشکار می‌کند و سطح «تحلیل توجیهی با توجه به سایر گرایش‌های متن» تعمیم یک صحنه به کل بافت اجتماعی است [۲]. در جدول ۲ این سه سطح بررسی شده است.

جدول ۲. سه سطح اولیه روش تحلیل گفتمان انتقادی

ردیف	سطح سطح	عمق سطح	سطح عمق
۱	ساناز لباس‌های زرد و قرمز می‌پوشد؛ درحالی‌که خانواده آقای محمودی همه لباس‌های خاکستری و تیره می‌پوشند.	جایگزینی رنگ‌های شاد و گرم در پوشش توسط زنان مدرن	به چالش کشیدن پوشش مورد قبول دنیای سنت توسط زنان مدرن
۲	ساناز در حال صحبت کردن با منصور بلندبلند می‌خندد و محدثه ناراحت می‌شود.	نامناسب بودن بلند خندیدن زن در برابر مرد	توبیخ زن به علت انجام رفتارهایی خلاف سنت
۳	هنگام شام، ساناز سیگار روشن می‌کند. جمع با سکوت به ساناز خیره می‌شود.	زنان اجازه سیگار کشیدن ندارند	توبیخ زن به علت انجام رفتارهایی خلاف سنت
۴	ساناز می‌گوید همه دیوارها را برداریم و جای آن ستون بگذاریم و اذعان می‌کند که در خانه خود دیوار اتاق خواب را هم برداشته‌اند. <sup>۱</sup>	نپذیرفتن قواعد دنیای سنت توسط زن مدرن	ساختارشکنی زن مدرن
۵	منصور، ساناز را زنی اجتماعی و محدثه او را سربه‌هوا می‌داند. <sup>۲</sup>	توجیه رفتارهای زن مدرن با معیارهای سنت	عدم پذیرش رفتارهای زن مدرن و سعی در قرار دادن

۱. در جایی دیگر، محدثه ناراحتی خود را از برداشتن دیوارها ابراز می‌کند و می‌گوید: «تکنه قاعده از دستمون دریره.»

۲. منصور: «می‌دونی مشکل امثال شما چیه؟ چون شما خودتون مروده نداشتین، رفتار این‌جور زن‌ها براتون

ادامه جدول ۲. سه سطح اولیه روش تحلیل گفتمان انتقادی

ردیف	سطح سطح	عمق سطح	سطح عمق
			آن در قالب‌های گذشته
۶	شناسنامهٔ ساناز پیدا می‌شود و نام رامتین در شناسنامه نیست. محدثه و منصور برآشفته می‌شوند.	عدم ازدواج رسمی زن برابر است با بی‌آبرویی او <sup>۱</sup>	داغ ننگ خوردن زن بدون ازدواج رسمی
۷	محدثه هنگام مطرح کردن موضوع شناسنامه با ساناز خود را می‌زند و می‌گوید «دختر رو عقد موقت می‌کنن؟ مگه تو بی‌صاحبی؟»	الصاق معنای بی‌صاحب به زن مدرن هنگام تصمیم‌گیری	عدم به رسمیت شناختن تصمیمات زن مدرن
۸	در دعوی ساناز و رامتین، هیچ‌یک صحبت دیگری را نمی‌پذیرد و هر دو بر خواسته‌شان پافشاری می‌کنند.	قدرت برابر زن مدرن با مرد	حضور انتقادی زن در خانوادهٔ مدرن
۹	آشکارشدن صحبت کردن ساناز با متین (دوست رامتین) و شکل‌گیری دعوا.	ناشایست بودن صحبت کردن پنهانی زن با مرد غریبه <sup>۲</sup>	توبیخ زن به علت انجام رفتارهایی خلاف سنت
۱۰	در هنگام دعوا، ساناز از رامتین می‌خواهد تا او را رها کند و رامتین به او می‌گوید: «آره، که بری هر غلطی می‌خوای بکنی.»	عدم کنترل زن مساوی است با تبلور رفتارهای خلاف عرف در زن	داغ ننگ بر زن مدرن به علت نپذیرفتن کنترل مرد
۱۱	در پایان دعوا، رامتین به ساناز می‌گوید: «شدی مثل کولی‌ها. از یه زندگی می‌ری تو یه زندگی دیگه.»	الصاق کولی‌بودن به فرد آزاد در انتخاب‌های خود	عدم پذیرش سیالیت زن مدرن

در مرحلهٔ دوم به سطح چهارم، یعنی «عمق عمق»، تحلیل پرداخته می‌شود. در این سطح، ستون سوم (سطح عمق) تفسیر و طبقه‌بندی می‌شود. در واقع، مقوله‌های به‌دست‌آمده در جدول ۲، به علت داشتن رابطهٔ مفهومی باهم در سطح‌های کلان‌تری با یکدیگر ادغام می‌شوند. سطوح کلان‌تر به‌دست‌آمده در این مرحله گویای روند بازنمایی موضوع مطالعه‌شده در فیلم است.

جهت فهم بهتر این سطح (عمق عمق)، مواردی از لایهٔ «سطح عمق» بررسی می‌شود. فیلم با ورود ساناز و رامتین آغاز می‌شود؛ ورودی که با خود تغییراتی را در پی دارد. از همان ابتدا نگاه شکاکانه به ساناز با پنهانی صحبت کردن او با تلفن در دستشویی آغاز می‌شود؛ نگاهی که

غلط‌اندازه. چون طرف دو زار روابط عمومی‌اش قویه، سریع می‌گین چی؟ طرف پالونش کچه.» محدثه: «زن اجتماعی یعنی زن سربه‌هوا؟ جلوی دوتا بزرگ‌تر پاش رو می‌ندازه روی پاش، پک‌وپک سیگار می‌کشه.»

۱. محدثه در این رابطه می‌گوید: «زندگی این دختر به باد بنده.»

۲. در رابطه با این موضوع، محدثه به رامتین می‌گوید: «اجازه دادی با یه مرد عذب بشینه در مورد عشق و عاشقی و خاک‌توسری‌ش حرف بزنه. آقا رامتین، خوب نیست آدم زنش رو ول کنه.»

متعلق به منصور است، اما از زاویه دوربین به مخاطب نشان داده می‌شود. قبل از خوردن شام نیز، دوباره شاهد بازنمایی صحبت‌های ساناز هستیم و این شک زمانی پررنگ‌تر می‌شود که ساناز در اتاق را می‌بندد تا منصور صحبت‌های او را نشنود. از طرف دیگر، ساناز به‌عنوان یک زن امروزی به مخاطب معرفی می‌شود.<sup>۱</sup> او لباس‌هایی می‌پوشد که کاملاً با لباس‌های خاله خود، محدثه، تفاوت دارد. به‌راحتی با منصور صحبت می‌کند (نظر او را در مورد شوهرش می‌پرسد)، بلندبلند می‌خندد، هنگام شام سیگار می‌کشد و... بنابراین، در سکانس‌های اولیه فیلم شاهد هم‌نشینی شکاکیت به ساناز و ویژگی‌های مدرن او هستیم.

در حین بازنمایی موارد یادشده، نمایندگان دنیای سنت، که در اینجا منصور و محدثه هستند، به شیوه‌های مخصوص به خود سعی در توییح ساناز دارند. برخی از این شیوه‌ها در جدول ۳ ذکر شده است. علاوه بر آن، در نیمه دوم فیلم (زمانی که ساناز با نگین از خانه خارج می‌شوند)، شکاکیت ارائه‌شده به مخاطب با آشکارشدن صحبت کردن متین و ساناز به یقین نزدیک می‌شود؛ به‌ویژه زمانی که رفتن ساناز به آژانس هواپیمایی با رفتن متین به ترکیه در کنار هم قرار می‌گیرد. بنابراین، از نیمه دوم فیلم است که برچسب خیانت بر ساناز زده می‌شود. این برچسب براساس مشاهدات منصور، محدثه و رامتین است. در واقع، فیلم هیچ‌گونه صحنه‌ای خارج از مشاهدات کاراکترها ندارد که به صورت اختصاصی بر مخاطب آشکار شود. ساناز نیز هیچ‌یک از اتهامات واردشده را نمی‌پذیرد. بنابراین، قضاوت ارائه‌شده در فیلم فقط بر معیار رفتارهای ساناز متکی است. بر این اساس، می‌توان سه مؤلفه «ساختارشکنی زن مدرن»، «عدم پذیرش زن مدرن از سوی سنت» و «برچسب‌زنی بر زن مدرن از سوی سنت» را به‌منزله مراحل داغ ننگ‌زنی از سوی جامعه سنت‌محور به زن مدرن دانست.

### جدول ۳. سطح چهارم تحلیل گفتمان انتقادی

موارد مرتبط از لایه «سطح عمق»	بعد عمق عمق
- به چالش کشیدن پوشش مورد قبول دنیای سنت توسط زنان مدرن - ساختارشکنی زن مدرن - حضور انتقادی زن در خانواده مدرن	ساختارشکنی زن مدرن
- عدم پذیرش سیالیت زن مدرن - عدم پذیرش رفتارهای زن مدرن و سعی در قرار دادن آن در قالب‌های گذشته	عدم پذیرش زن مدرن از سوی سنت
- عدم به رسمیت شناختن تصمیمات زن مدرن - توییح زن به علت انجام‌دادن رفتارهایی خلاف سنت - داغ ننگ خوردن زن بدون ازدواج رسمی - داغ ننگ بر زن مدرن به علت نپذیرفتن کنترل مرد	برچسب‌زنی بر زن مدرن از سوی سنت

۱. معیارهای ارائه‌شده در فیلم، معیارهایی است که در عرف جامعه به‌منزله ویژگی‌های مدرن بودن مد نظر است.



همان گونه که سیمون دوبوار مطرح می‌کند، زنان زاده نمی‌شوند، بلکه به صورت زن درمی‌آیند. این بدین معناست که زن بودن برساختی اجتماعی است و درحقیقت امری است که از سوی جامعه و نظام اجتماعی بر زن تحمیل می‌شود. حال اگر زنان مطابق با الگویی که از سوی جامعه جهت زن بودن دریافت می‌کنند، رفتار نکنند و الگوی خود را جایگزین آن کنند، وارد مراحل داغ ننگ خوردن از سوی نظام اجتماعی می‌شوند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت استراتژی گفتمانی فیلم نشان می‌دهد که وجود ویژگی‌های مدرن در یک زن، شرایط را برای داغ ننگ خوردن او فراهم می‌کند.

### نتیجه‌گیری

در دهه‌های اخیر، بهره‌مند شدن بیشتر زنان از تحصیلات دانشگاهی و روی آوردن آن‌ها به فعالیت‌های اقتصادی، به‌ویژه در شهرهای بزرگ، ارزش‌های جدیدی در حوزه خانواده ایجاد کرده و باعث دگرگونی مناسبات زناشویی و خانوادگی و ارتقای جایگاه اقتصادی و اجتماعی زنان و ایجاد هویت‌های جدید برای آنان شده است. اما هویت اجتماعی جدید آن‌ها با موانعی روبه‌رو می‌شود که فرهنگ سنتی و قوانین بر سر راهشان قرار داده است [۶]. اما هنوز در جامعه ما نخستین هویت و نقشی که برای زنان قائل می‌شوند، هویت سنتی است که در پابندی و وفاداری به میراث و قبول ارزش‌های مبتنی بر سنت معنا می‌یابد. در این تعریف، زن موجودی است ساده و باعفت (طبق تعریفی که سنت از عفت ارائه می‌دهد) که فعالیت‌هایش محدود به خانه است. او در جامعه و فعالیت‌های اجتماعی حضور ندارد و سعی می‌کند وظایف خود را به‌عنوان مادر و همسر به‌خوبی ایفا کند [۸]. در مقابل، زن مدرن با داشتن ویژگی‌هایی فراتر از ویژگی‌های مذکور در شرایطی متفاوت قرار می‌گیرد. از یک‌سو در نقش مثبت زن سنتی شناخته نمی‌شود و از سوی دیگر نقش جدید او مورد پذیرش جامعه نیست، زیرا بیشتر افراد جامعه همچنان براساس باورهای مبتنی بر ارزش‌های سنتی قضاوت و داوری می‌کنند و چنین زنانی را نمی‌توانند بپذیرند. در چنین شرایطی، زنان برای کسب مقبولیت در جامعه سعی می‌کنند با حفظ ویژگی‌های نقش‌های جدید خود، نقش‌های سنتی خود را نیز ایفا کنند. در نتیجه، بار زیاد نقش‌های مختلف و گاهی ناهمسو بر دوش آن‌ها سنگینی و شرایط زیستن را دشوار می‌کند. زنانی که روحیه‌ای انقلابی دارند و نقش‌های پیشین را نمی‌پذیرند از سوی جامعه پذیرفته نمی‌شوند و بر آن‌ها داغ ننگ زده می‌شود.

تحلیل گفتمان فیلم زندگی مشترک آقای محمودی و بانو نمونه‌ای از داغ ننگ‌زنی بر زن مدرن در جامعه ایران است. داغ‌هایی همچون زن خیانت‌کار، زن بی‌ملاحظه، زن سنگدل، زن «سربه‌هوا» و... در سرتاسر فیلم مشاهده می‌شود. برای مثال، بلند خندیدن به معنای «سربه‌هوا» بودن و «ناز و ادا داشتن»، سیگار کشیدن هنگام شام به معنای «بی‌ملاحظگی»، صحبت کردن با دوست همسر به معنای «خیانت» و خواستار جدایی شدن به معنای «سنگدلی» تعبیر می‌شود. معانی الصاق شده به رفتارها، دستاویزی است که دنیای سنت برای جلوگیری از تغییرات و طرد افراد از آن استفاده می‌کند؛ درحالی‌که این رفتارها به خودی خود واجد این معانی نیستند و می‌تواند معانی دیگری نیز داشته باشد.

## منابع

- [۱] آزادارمکی، تقی؛ ملکی، امیر (۱۳۸۶). «تحلیل ارزش‌های سنتی و مدرن در سطوح خرد و کلان»، *نامه علوم اجتماعی*، ش ۳۰، ص ۹۷-۱۲۲.
- [۲] بشیر، حسن؛ اسکندری، علی (۱۳۹۲). «بازنمایی خانواده ایرانی در فیلم سینمایی یه حبه قند»، فصل‌نامه *تحقیقات فرهنگی ایران*، دوره ۶، ش ۲، ص ۱۴۳-۱۶۱.
- [۳] بشیر، حسن؛ حاتمی، حمیدرضا (۱۳۸۸). «مطالعه مقایسه‌ای رویکردهای انتخاباتی: تحلیل گفتمان سرمقاله‌های جمهوری اسلامی و کیهان درباره دومین مرحله انتخابات مجلس هشتم (از ۲۵ اسفند ۱۳۸۶ تا ۶ اردیبهشت ۱۳۸۷)»، فصل‌نامه *پژوهش‌های ارتباطی*، س ۱۶، ش اول، پیاپی ۵۷، ص ۹۳-۱۱۴.
- [۴] برمن، مارشال (۱۳۸۰). *تجربه مدرنیته*، ترجمه مراد فرهادپور، تهران: طرح نو.
- [۵] تاجیک، محمدرضا؛ روزخوش، محمد (۱۳۸۷). «بررسی نهمین دوره انتخابات ریاست‌جمهوری ایران از منظر تحلیل گفتمان»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، س ۱۶، ش ۱، ص ۶۱.
- [۶] ساروخانی، باقر؛ رفعت‌جاه، مریم (۱۳۸۳). «عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در بازتعریف هویت اجتماعی زنان»، *پژوهش زنان*، دوره ۲، ش اول، ص ۷۱-۹۱.
- [۷] سفیری، خدیجه؛ گودرزی، محسن؛ میراشه، سمیه (۱۳۹۲). «تعارض‌های هویت جنسیتی سنتی و مدرن و عوامل مؤثر بر آن»، فصل‌نامه *جامعه، فرهنگ و رسانه*، س ۲، ش ۶، ص ۵۷-۸۰.
- [۸] صادقی‌گیوی، مریم؛ پرهیزگاری، بهاره (۱۳۹۰). «تبیین مؤلفه‌های هویت سنتی و مدرن زن در اشعار پروین اعتصامی»، *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ش ۲۰، ص ۲۰۷-۲۲۷.
- [۹] عاملی‌رضایی، مریم (۱۳۹۱). «تحلیل تقابل سنت و مدرنیته در رمان اجتماعی پس از انقلاب اسلامی»، *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ش ۲۵، ص ۱۳۳-۱۶۱.
- [۱۰] علی‌احمدی، امید؛ ناصرپور، رضا؛ سراه‌کریم (۱۳۹۲). «تهدیدهای خانواده و تقابل سنت و مدرنیسم»، *کتاب ماه علوم اجتماعی*، ش ۶۴.
- [۱۱] فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). «مدرن یا امروزی شدن فرهنگ ایران»، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگ و اجتماعی، چاپ اول.
- [۱۲] فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹). «*تحلیل انتقادی گفتمان*»، ترجمه گروه مترجمان، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- [۱۳] قانع عزآبادی، فرزانه؛ کیانیپور، مسعود؛ قاسمی، وحید (۱۳۹۳). «تجارب زیسته دختران ۳۰ سال به بالا در زمینه داغ ننگ ناشی از تجرد (مورد مطالعه: شهرهای اصفهان و یزد)»، *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، دوره ۴، ش ۲.
- [۱۴] گافمن، اروینگ (۱۳۸۶). *داغ ننگ: چاره‌اندیشی برای هویت ضایع‌شده*، ترجمه مسعود کیانیپور، تهران: مرکز.
- [15] Koschorke, M. et al. (2014) 'Experiences of stigma and discrimination of people with schizophrenia in India', *Social Science & Medicine* 123.
- [16] Ntoh Yuh, J. (2014) 'Stigma among HIV/AIDS Patients in Africa: A critical Review', *Procedia Social and Behavioral Sciences* 140.
- [17] Yang, L.H., Kleinman, A., Link, B., Phelan, J., Lee, S., Good, B. (2007) 'Culture and stigma: adding moral experience to stigma theory'. *Social Science & Medicine* 64.